

SOBRE LA DEMOCRÀCIA

JOSÉ SARAMAGO

Portugal

De les lliçons de la vida aprenem que de poc ens servirà una democràcia política, per més equilibrada que sembli ser en les seves estructures internes i en el seu funcionament, si no està constituïda com a arrel d'una efectiva i concreta democràcia econòmica i d'una no menys efectiva i concreta democràcia cultural. Dir-ho avui dia ha de semblar un gastat lloc comú de certs neguits ideològics del passat, però seria tancar els ulls a la realitat no reconèixer que aquella trinitat política —la política, l'econòmica, la cultural—, cadascuna complementària de les altres, va representar, en el temps de la seva prosperitat com a idea de futur, una de les més engrescadores banderes cíviques que mai, en la història recent, han estat capaces de remoure les consciències, de mobilitzar les voluntats, de sotraguejar els cors. Avui, menyspreades i llançades al cubell de les escombraries de les fórmules que l'ús ha fet avorrir i ha deformat, la idea de democràcia econòmica ha donat lloc a un mercat obscenament triomfant, i la idea de democràcia cultural ha estat substituïda per una massificació industrial de les cultures. No progressem, retrocedim. I cada cop s'anirà fent més absurd parlar de democràcia si ens entossudim en l'equívoc d'identificar-la únicament amb les seves expressions quantitatives i mecàniques que s'anomenen partits, parlaments i governs, sense atendre al seu contingut real i a la utilització que, a fi de comptes, és feta del vot que els ha justificat i els ha col·locat al lloc que ocupen.

Que no es conclogui del que acabo de dir que estic en contra de l'existència dels partits: en sóc membre d'un. Que no es pensi que em fastiguegen els parlaments i els partits: els voldria, els uns i els altres, millors en tot. I no es cregui tampoc que sóc el providencial inventor d'una recepta màgica que permetria als pobles, d'ara endavant, viure sense haver de suportar els governs: tan sols em nego a admetre que només sigui possible governar i voler ser governat segons els models democràtics en voga, al meu entendre incomplets i incoherents, que pretenem convertir en universals, en

una mena de fugida cap endavant, com si volguéssim fugir dels nostres fantasmes en comptes de reconèixer-los com el que són i treballar per vèncer-los.

He anomenat "incomplets i incoherents" els models democràtics en voga perquè en realitat no sé com designar-los d'una altra manera. Una democràcia ben entesa, sencera, irradiant, com un sol que il·luminés tothom per igual, hauria de començar, en nom de la pura lògica, pels nostres propis països. Si aquesta premissa no és assumida i observada, i l'experiència de cada dia ens diu que no ho és, tots els raonaments i pràctiques subsegüents, és a dir, la fonamentació del règim i el funcionament del sistema, quedaran viciats i pervertits. Hem vist com ja s'ha tornat obsolet invocar els objectius d'una democràcia econòmica i d'una democràcia cultural, sense els quals l'edifici del que designem democràcia política es redueix a una fràgil esclava, potser brillant i acolorida, però buida de contingut realment nodridor. Amb tot, les circumstàncies de la vida actual volen que fins i tot aquesta prima i trencadissa esclava de les aparences democràtiques, preservades per l'impenitent conservadorisme de l'esperit humà, pel qual, en general, n'hi ha prou amb les formes exteriors, els símbols i els rituals per continuar creient en l'existència d'una materialitat mancada de cohesió o d'una transcendència que ha perdut sentit i nom —volen les circumstàncies de la vida actual, ho torno a dir, que les llusssors i els colors que han adornat, als nostres ulls, les formes de la democràcia política, s'estiguin descolorint, tornant ombrívols, de manera encara imprecisa, però no per això menys angoixant. Diré, segons la meua manera d'entendre, per què.

Com ha passat sempre, la qüestió central de qualsevol mena d'organització social humana, de la qual totes les altres deriven i cap a la qual totes acaben per convergir, és la qüestió del poder, i el problema teòric i pràctic amb què invariablement ens enfrontem és identificar qui el té, esbrinar com hi ha arribat, verificar l'ús que en fa, els mitjans de què se serveix i els fins a què

aspira. Si la democràcia fos, en realitat, allò que, amb autèntica o fingida ingenuïtat, continuem dient que és, el govern del poble, pel poble i per al poble, qualsevol debat sobre la qüestió del poder perdria sentit, per tal com, estant el poder en el poble, és al poble a qui en competeix l'administració, i, essent el poble el que ha d'administrar el poder, és evident que tan sols ho hauria de fer pel seu propi bé i la seva pròpia felicitat. Ara bé, només un esperit pervers, panglossià fins al cinisme, gosaria proclamar avui la felicitat d'un món que, per contra, ningú no hauria de pretendre que l'acceptem tal com és, només pel fet de ser, suposadament, el millor dels mons possibles. És la pròpia i concreta situació del món anomenat democràtic que ens diu que, si bé és cert que els pobles són governats, també ho és que no ho són per si mateixos ni per a si mateixos... Em direu: "Els que ens governen són els seus representants elegits democràticament; és aquí on es troba el poder democràtic". I jo contestaré: "No som en un laboratori en què, havent barrejat substàncies químicament pures, podem esperar que el producte resultant sigui també químicament pur".

Per definició, el poder democràtic serà sempre provisional i conjuntural, dependrà de l'estabilitat del vot, de la fluctuació de les ideologies o dels interessos de classe, i, com a tal, pot ser vist com una mena de baròmetre orgànic que va enregistrant les variacions de la voluntat política de la societat. Però, tant ahir com avui, i avui amb amplitud cada cop més gran, abunden els casos de canvis polítics aparentment radicals que han tingut com a efecte canvis radicals de govern, però als quals no han seguit els canvis econòmics, culturals i socials que el resultat del sufragi semblava anunciar. Dir avui "govern socialista", o "socialdemòcrata", o conservador, o "liberal", i anomenar-lo "poder", és denominar una cosa que no es troba on sembla, sinó en un altre lloc inabastable —el del poder econòmic, efectiu, determinant i actiu, els contorns del qual podem percebre en filigrana darrere les trames i les xarxes institucionals, però que se'ns esmuny quan mirem d'acostar-nos-hi, i contraataca si tenim la vel·leïtat de reduir o regular-ne el domini, tot subordinant-lo als interessos generals. Per dir-ho sense embuts: els pobles no han elegit els seus governs perquè aquests els "portessin" al Mercat, sinó que és el Mercat que, tant sí com no, condiciona els governs perquè li "portin" els pobles. Si parlo així del Mercat és perquè avui és, més que mai, l'instrument per excel·lència del poder autèntic, únic i irrefutable,

el poder econòmic i financer multinacional, aquell que no és democràtic perquè no l'ha elegit el poble; que no és democràtic perquè no és regit pel poble, i que, al capdavant, no és democràtic perquè no busca la felicitat del poble.

No faltaran sensibilitats delicades que trobin escandalós i provocador el que acabo de dir, encara que hauran de reconèixer que no he fet res més que enunciar unes quantes veritats elementals i transparents, dades corrents de l'experiència quotidiana de tots nosaltres, simples observacions del sentit comú. Sobre aquestes i d'altres no menys clares obvietats, però, han imposat les estratègies polítiques de tots els rostres i colors un prudent silenci a fi que ningú no gosi insinuar que, coneixent la veritat, practiquem la mentida o acceptem ser-ne còmplices. Hauria de preguntar (1) si existeix cap legitimitat en la interposició de límits tàcits o consensuats amb l'exercici de la responsabilitat de tot ciutadà en la seva relació amb la societat en què viu; (2) si la determinació d'aquests límits, que l'ús, si passa prou temps, sempre acaba per fixar, ha sigut exclusivament el resultat d'un acte de renúncia voluntària, o bé conseqüència d'actituds de negació o indiferència, més o menys conscients, exercint drets i assumint deures; (3) si, finalment, és legítim continuar parlant d'exercici democràtic sense la participació i la intervenció permanents dels ciutadans en la vida col·lectiva; sense l'aclariment públic de les fonts del poder; sense el compliment rigorós del precepte fonamental de Dret segons el qual tots els ciutadans són iguals davant la llei; sense el reconeixement, no solament formal sinó verificable en els fets, que els beneficis i les millores socials, sense exclusió de cap dels seus components (ja siguin de naturalesa estructural, econòmica o cultural), són, per extensió i sense condicions reductores, extensibles a tota la comunitat. Etc., etc., etc. Perquè la democràcia, o bé és total, o bé encara no és democràcia.

Això em du a concloure que abans de pensar a exportar simulacres de democràcia a la resta del món, hauríem de trobar la manera de produir-la i distribuir-la millor (faig servir el llenguatge del Mercat) als nostres països. Estic segur que el món necessita molt més que la *il·lusió democràtica* que hem anat fabricant i a la qual es redueixen, en la major part dels casos, les nostres democràcies.